

CONTRIBUCIÓ A L'ESTUDI DE PASCASI DE DUMI I LA SEVA VERSIÓ DE *VERBA SENIORUM*

I

L'AUTOR I EL SEU NOM

A qui pretén d'enfrontar-se amb l'estudi de la modesta i poc coneguda versió que ens ocupa, se li presenta d'antuvi una qüestió onomàstica de no massa transcendència, certament, però que sembla haver passat generalment inadvertida. Preneu, per exemple, una obra erudita moderna, ben escrita i fàcilment llegible, com la de Justo Pérez de Úrbel, *Los monjes españoles en la Edad media*,¹ que ha aconseguit dues edicions en pocs anys; obriu el primer volum en el capítol IV de la segona part, i hi trobareu escrit (pàgs. 220-21):

«... Afortunadamente, tenía a su lado [Martín de Dumio] un discípulo inteligente que había llegado a aprender el griego; era el diácono Pascasio [...]. Pascasio terminó felizmente su traducción, y gracias a él conocemos esa obra, pues del original sólo queda el último capítulo, que nos hace ver en Pascasio un traductor inteligente y fiel.»²

1. 2 vols., 2.ª ed. Madrid, Ediciones Ancla, 1945.

2. L'autor es refereix al suposat capítol darrer de la versió de Pascasi, en la seva recensió breu: MIGNÉ, *PL*, 73 (Paris 1860), cols. 1025-59. Fra Just comet dues faltes, que encara són per corregir en la 2.ª ed. de la seva obra. Cita en primer lloc: «...(*Patrol. lat.*, LXXII, 1025)», simple lapsus, prou comprensible. Creu, segonament, que el cap. 44 de l'edició de Rosweyd pertany en realitat a la versió de Pascasi i, comparant-lo amb el text grec que segueix a peu de pàgina i en les dues columnes següents, afirma la fidelitat del traductor gràcies a l'únic exemple de l'original que ens hagi estat conservat! En rigor, llevat de la fidelitat de l'anònim traductor del pseudo capítol 44: *Les «correctiones» dels 12 anacoretes*, no hi ha res de tot això. Ja l'any 1922, Dom WILMART (*Le recueil latin des Apophtegmes*, «*Rev. Bénédictine*», 34, pàgs. 185-98) va escriure que el text llatí no formava sinó un dels dos petits apèndixs a la versió de Pelagi i Joan en vint-i-un llibrets. Tot plegat correspon fidelment — petites diferències d'ordre a part — al text grec com l'havia conegut Photios, *Bibliotheca*, cod. 198, al segle novè. Pel que fa a diverses recensions gregues del *Paterikon*, entre les quals potser es troba o pot trobar-se una recensió

Encara més recentment el Prof. M. C. Díaz y Díaz en el seu excel·lent *Index Scriptorum Latinorum Medii Aevi Hispaniorum*,³ corregint parcialment els Bollandistes, titula o anomena el nostre traductor: «Paschasius diac. Bracarensis». Com acabo d'insinuar, els mateixos Bollandistes, en llur magnífic repertori hagiogràfic *Bibliotheca Hagiographica Latina...* (=BHL), núm. 6531, escriuen: «[VERBA SENIORUM], INTERPRETE PASCHASIO DIACONO ROMANO».⁴

Ens trobem, doncs, segons totes les aparences, amb un clergue, un diaca, anomenat Pascasi, nom no massa corrent. Que és simplement diaca, ho afirmen les tres autoritats citades. La discrepància consisteix només en un detall: per als Bollandistes es tracta d'un diaca romà; Pérez de Urbel s'acontenta amb el títol més abstracte de diaca; Díaz y Díaz precisa que és un diaca de l'església de Braga.

El diaconat li ve a Pascasi de molt lluny. És un dels més erudits i famosos contradictors de Gregori VII, Sigebert de Gembloux (Gemblacensis), mort l'any 1112, que en el seu *Liber de scriptoribus ecclesiasticis* (vers el 1111), cap 117^b, escriu: «Martinus episcopus transtulit per manum Paschasis diaconi *Interrogationes et responsiones plurimas sanctorum Aegyptiorum Patrum*) in Dumiensi coenobio».⁵

Podem preguntar-nos, tanmateix, dues o tres coses: 1) escau o no a Pascasi l'honor i el títol del diaconat?; 2) el deu realment a Sigebert, o més aviat a una altra circumstància?

La primera de les qüestions que ens proposem ens la pot contestar amb un coneixement de causa com ningú Pascasi mateix. Escriu, en efecte, en el pròleg-dedicatòria de la seva versió a Martí: «Domino venerabili patri, Martino presbytero et abbati, Paschasius».⁶ Observem la detallada, minuciosa titulació de l'adreçat: no li manca ni un dels títols que es devien en opinió de Pascasi a l'estat i a les condicions de la seva persona; tot hi és assenyalat, escrupolosament ordenat. Quan arribem, en canvi, a l'adreçant, quin contrast! «Paschasius», net i pelat. ¿No resulta potser estrany que, després de definir tan acuradament els confins

sistemàtica idèntica o anàloga a la que féu servir Pascasi, vegeu J. CL. GUY, *Recherches sur la tradition grecque des Apophthegmata Patrum* (Bruxelles 1962; «Subsid. Hagiogr.», 36).

3. «Acta Salmanticensia: Fil. y Letr.», XIII, 1 (Univ. de Salamanca 1958). Vegeu el núm. 31, p. 11 de l'*Index*.

4. *Bibliotheca Hagiographica Latina* [=BHL] *antiquae et mediae aetatis edd. Socii Bollandiani II (K — Z)* (Bruxelles 1900-1901), núm. 6531, pàg. 947. Anoto encara, tot de pas, que la mateixa confusió sembla trobar-se també, de fet, en R. AIGRAIN, *L' Hagiographie: Ses sources, ses méthodes, son histoire* (Paris 1953), 411, 172-73, 295.

5. MIGNE, *PL*, 160, col. 572; CL. W. BARLOW, *Martini episcopi Bracarensis opera omnia* (New Haven 1950), 302.

6. MIGNE, *PL*, 73, cols. 1025-26; BARLOW, *ibid.* 294.

de la personalitat eclesiàstica de Sant Martí de Dumi, s'oblidi, en arribar a si mateix, de donar-se el títol de diaca, si per cas ho era? No oblidem que ésser diaca era llavors alguna cosa, com ara sembla, gràcies a Déu, que tornarà a ésser-ho també en l'església llatina. El títol diaconal era tingut, doncs, verament per tal, com a especificador d'una funció ministerial dins l'Església, revelador, per tant, de l'estat i el caràcter d'una persona religiosa, que hauria servit sense cap dubte per a distingir el monjo que el posseïa dels restants confreres. I no valen les possibles objeccions de modèstia o d'humilitat del nostre Pascasi, presentades com a causa del seu silenci sobre el seu estat religiós precís. Tampoc, efectivament, no es titula expressament *monjo*, però — a més d'ésser molt diferent el càrrec i ofici diaconal, no comú, de la condició de monjo, comuna a tots els membres d'una comunitat monàstica — cal remarcar que el text del pròleg que segueix defineix prou clarament amb diverses expressions equivalents el seu autor com a súbdit del *sanctissimus pater* Martí promotor de la versió, responsable moral d'ella, al qual Pascasi deu obediència. En resum, tot abona l'opinió que ens fa rebutjar el diaconat de Pascasi, com a cosa summament improbable i mancada de raó intrínseca perquè pugui ésser afirmada.

Ens és conegut, en canvi, un altre Pascasi, diaca romà, que visqué i morí pocs anys abans que el nostre. En parla amb lloança sant Gregori el Gran (*Dial.*, IV, 42):

«... audivi, quod Pascasius, huius Apostolicae sedis diaconus, cuius aput nos rectissimi et luculenti de sancto Spiritu libri extant, mirae sanctitatis vir fuerit ... cultor pauperum et contemptor sui ...»⁷

Aquest *contemptor sui* no sentia, en canvi, cap escrúpol de modèstia o de (falsa?) humilitat a intitular-se a si mateix en l'encapçalament d'una lletra al prevere Eugipi «(DOMINO SANCTO SEMPERQUE CARISSIMO EVGIPIIO PRESBYTERO) PASCASIUS DIACONUS».⁸ Aquest fet, que confirma indirecta-

7. Ed. U. MORICCA, «Fonti per la storia d'Italia» pubbl. dall'Ist. Stor. Ital. Scrittori. Sec. VI (Roma 1924), 297-98.

8. No havent pogut servir-me de l'edició de TH. MOMMSEN en els *MGH, Scr. rer. Germ.*, XXVI (1898), ni de cap ed. posterior, cito el text de P. KNOELL en el «Corp. Scr. Eccl. Lat.» [=CSEL], VIII (Vindobonae 1886), 68. — Eugipi envià la seva obra amb la seva dedicatòria a Pascasi l'any 511 o al començament del 512; devia morir poc temps després del 533. El 511 o 512 Pascasi era, doncs, ja una personalitat d'una certa anomenada fins per a un home de la cultura d'Eugipi. La manera com en parla Gregori (nascut cap al 540) en els *Diàlegs* indica que va morir cap a la fi del pontificat de Símmac (†514); per tant, tot al més tard, a principi del 514. — Ja és sabut que l'única de les obres del diaca Pascasi que ha arribat fins a nosaltres és la seva resposta a Eugipi. Els llibres *rectissimi et luculenti de Sancto Spiritu* que Gregori esmenta, o bé eren pseudo-epigràfics, o bé s'han perdut. Dos llibrets sobre

ment el que suara, en el paràgraf precedent, escrivíem, ens introdueix ja de ple en la segona de les qüestions que ens plantejàvem més amunt. No fóra, en efecte, improbable que Sigebert hagués estat víctima inconscient de la seva erudició, en atribuir a Pascasi el títol *diaconi*. Altres erudicions més completes, mirant d'ésser més precises, devien afegir-li després *l'huius Apostolicae sedis*. Era un darrer pas, ben fàcil de donar. Hi ha, però, una altra explicació possible, que cal no deixar de banda.

Existeix de fet una traducció llatina antiga de la *Historia Lausiaca* de Palladi d'Hellenòpolis, la qual porta en els còdexs el títol de *Paradisus Heraclidis*. Sense furgar més endins en les raons possibles d'aquesta intitulació i l'atribució que pressuposa — cosa que seria aquí fora de lloc —, basti indicar només que certs manuscrits, ja des de ben antic (segles XI, XII, etc.) atribueixen el *Paradisus* — és a dir, més aviat, la seva versió — a un cert diaca Pascasi.⁹ És prou sabut, però, que el *Paradisus* o *Historia*

l'Esperit Sant que la tradició manuscrita atribueix gairebé unànimement — llevat el cod. VATICÀ, *Palat.* 241, s. X — a Pascasi diaca, els atribueix la crítica moderna a Faust, bisbe de Riez († cap al 480). Ed. d'A. ENGELBRECHT, *Fausti Reiensis ... opera ...* en el *CSEL*, XXI (Vindobonae 1891). Vegeu, per ex., B. ALTANER, *Patrologie*, 5.ª ed. (Freiburg 1958), 437-38; E. DEKKERS - Ae. GAAR, *Clavis Patrum Latinorum*, 2.ª ed. (Steenbrugge 1961), núm. 962, pàgs. 211 ss.; G. BAADER, *Faustus v. Reji*, dins *Lex. f. Theol. u. Kirche*, 4, 2.ª ed. (Freiburg 1960), 43-44; P. VIARD, *Fauste de Riez*, dins *Dict. de Spirit.*, 5 (Paris 1962), 113-18.

9. Sense voler ésser exhaustiu, ni de bon tros, ja que no he investigat expressament la qüestió, assenyalo els còdexs: VATICÀ, *Regin.* 589, procedent de St. Maximí de Micy (s. XI ex.), fols. 130^v-88: *Liber qui vocatur Paradisus, aeditus a Pascasio diacono, de vita sanctorum patrum*; PARÍS, *B. N. lat.* 5623, abans *Colberti* 4793, i *Regi* 4437.5-a (s. XII), fols. 1-110: *Liber Paschasii diaconi de vitis patrum*; BRUSSELLES, *B. R.* 3177 (7642/81), el ms. *Moretianus* de Rosweyd (s. XIII), fols. 96^v-122^v: *Incipit epistola Paschasii sive Palladii diaconi ad Eugyppium presbyterum in libro qui vocatur Paradisus, de Miraculis sanctorum Patrum et Vita eorum* (cal remarcar aquest títol revelador); PARÍS, *B. N. lat.* 3588, abans de Joan García O. P. de Tolosa, després de Mabillon, i finalment *Regi* C. 4782.2 (s. XIV), fols. 131-222^v: *Liber Paschasii diaconi qui dicitur Paradisus, de vitis Sanctorum Patrum*. — Una altra sèrie de manuscrits no tan clars en el tenor de llur text manifesten sobre quina base han establert els títols els còdexs suara citats; com a pont entre ambdues sèries podem considerar el ja citat *Moretianus*: BRUSSELLES, 3177 (7642-81). Aquests manuscrits tenen el *Paradisus* a seguit de la lletra de Pascasi a Eugipi; aquesta ve a fer aleshores aparentment una mena de Pròleg al *Paradisus* i, per poc que el lector es distregui, com em va passar a mi mateix de bell antuvi amb dos dels còdexs que citaré, hom es queda amb la il·lusió o amb la falsa persuasió que el *Paradisus* és igualment atribuït pel manuscrit a Pascasi. (La lletra a Eugipi precedeix també normalment, com és natural, el *Paradisus* en els còdexs, que, com els anteriors, l'atribueixen a Pascasi; la cosa és evident en el *Moretianus*, però es troba a faltar, en canvi, si no m'erro, en el VATICÀ, *Regin.* 589.) Els manuscrits, doncs, de la classe o forma de presentació més arcaica — i en el fons correcta — de què parlàvem, i que conec amb certesa són: TORÍ, *B. N.* 903 (F. IV. 25) del s. X; ROMA, *Vaticell.* XII (s. XI-XII); PARÍS, *B. N. lat.* 12277, procedent de St.-Maur des Fossés i després de St.-Germain (s. XII); menys clarament el VATICÀ *lat.* 1199 (an. 1448-76), el qual presenta després de l'epístola a Eugipi un *Prefacio Eradii* [és a dir: *Heraclii*] *de vita sanctorum patrum directa*

Lausiaca llatina i les *Verba seniorum* traduïdes per (l'altre) Pascasi (de Dumí), sense pertànyer estrictament a un mateix gènere literari, tenen per objecte matèries molt semblants, i no és estrany, per tant, que hagin estat enquadrats en el gran recull hagiogràfic de les *Vitas* o *Vitae patrum*. És clar aleshores que les confusions per reducció a una sola personalitat o l'atribució doblada a una sola persona, confusament entrevista, eren facilíssimes.

D'un examen no exhaustiu, certament, però sí bastant profund de la tradició manuscrita, com haurà vist qui haurà tingut la paciència de seguir la nota 9, fins al final; del fet que res no abona una activitat literària de traductor en el diaca romà Pascasi, i de l'altre fet, més significatiu encara tocant a Pascasi de Dumí, que fos Martí qui afegís un apèndix a la seva versió — per no dir res de la manera tan poc dinàmica amb què s'expressa ell mateix en el seu pròleg-dedicatòria a Martí — podem deduir amb tota la probabilitat d'encertar-ho, que ni l'un ni l'altre Pascasi no són l'autor de l'antiga versió del *Paradisus Heraclidis*, alias *Historia Lausiaca*.¹⁰ Resta, en canvi, oberta la possibilitat que Pascasi, el monjo de Dumí, rebés el títol de diaca, no pas *purament* (o potser *principalment*) gràcies a l'erudició històrica de Sigebert de Gembloux, sinó pel simple fet que el *Gemblacensis* hagués tingut a les mans un còdex dels que atribueixen a un Pascasi (diaca) la versió del *Paradisus*. D'aquí a la minúscula confusió de fer *també* diaca el Pascasi subjecte a Martí de Dumí (i de Braga) no hi havia sinó un pas escàs.

II

L'OBRA DE PASCASI DE DUMI

De totes les possibles obres del monjo lusità,¹¹ l'única que ha estat transmesa a la posteritat com a seva és la modesta versió que coneixem

ad Lausum. Perquè es pugui veure quin efecte poden fer les dues inscripcions, escrites, l'una rera l'altra, sense solució de continuïtat, les cito tal com apareixen en els manuscrits de TORÍ i de la Vallicelliana [=N]: «EXPLICAT (— CIT N) EPLA. PASCASII (PASCASII N) DIACONI AD EVGIPIVM PRBRM. (om. N) DIRECTA. INCIPIVNT CAPITVLA LIBRI QVI APPELLATVR PARADISVS». — Són, però, no pas pocs els manuscrits que desconeixen l'atribució «incipient» o clara a Pascasi, per ex.: MONTECASSINO, 50 (s. XI); CHAR-TRES, 16 (s. VIII); NOVARA, LXI (55) (s. X); ROMA, *Sessorian*. 41 (s. X) de Nonàntula; VALENCIENNES, 521 (475) (s. X) de St. Amand; VATICÀ, *Regin*. 432 (s. XII); *Urbiv*. 306 (s. XV); el mateix deu valer, probablement, per al MONTECASSINO, 348 (final s. XI); etc.

10. La cosa, no cal dir-ho, es converteix en certitud absoluta, si és ver, com apuntava DOM CUTHBERT BUTLER, *The Lausiaca History of Palladius*, dins *Texts and Studies*, VI (Cambridge 1898), 59, 63-64, 69, 75, que el text del *Paradisus* representa una versió llatina feta a l'Àfrica encara durant el s. v.

11. No s'ha d'excloure de cap manera la possibilitat que Pascasi hagués estat

sota noms diferents: *liber Geronticon, liber gerenticon, LIBER* [IHERONTICO(RUM) O IHERONTICON DE OCTO PRINCIPALIBUS VITIIS DE GRECO IN LATINUM [O IN LATINUM DE GRECO] TRANSLATU(S) [O -UM] A BEATO PASCASIO. Tals són amb altres petites variants, com per ex., *geronticum, gerunticorum*, etc., els títols primitius de l'obra. Entrant el segle XII l'anomena Sigebert *Interrogationes et responsiones plurimas sanctorum Aegyptiorum Patrum*. En aquesta època, en efecte, llevat potser d'algun manuscrit hispànic escadusser, que segueix fidel al títol antic, la versió ja ha entrat a formar part de les *Vitas* (o *Vitae*) *Patrum*. Nosaltres l'hem anomenada, per comoditat i a fi d'expressar el gènere apotegmàtic al qual pertany, *Verba seniorum*.¹²

La data de la versió es dedueix aproximadament amb facilitat del fet que Pascasi la dedica a *Martino presbytero et abbati*. Ara bé; ja en el primer sínode metropolità de Braga, el maig de 561, Martí firma com a bisbe (de Dumí) en segon lloc, després del metropolità, Lucreci.¹³ La data *ante*

portuguès només d'adopció. El seu nom grec, el seu domini de la llengua grega, palesat per la confiança que li demostra Martí en encarregar-li la versió dels Apotegmes i, probablement, pel mateix fet de la traducció, fan versemblant la hipòtesi d'una ampla comunitat d'origen amb St. Martí (Pannonià) o bé d'un país oriental, sotmès a la influència de l'hellenisme. En aquest cas devia haver vingut cap a Occident com a company de Martí o, en tot cas, haver-ho fet poc temps després o abans d'ell, sota l'influx d'un mateix corrent d'emigració. El que és cert, prenent com a fonament i punt de partida un examen detallat del text del seu pròleg-dedicatòria a Martí, és que més aviat sembla haver après com a segona llengua el llatí que no pas el grec; no es veu en què es fonamenten fra J. PÉREZ DE ÚRBEL, *Los monjes esp. I* (1945), 220, o CL. W. BARLOW, *Martini Epi. Brac. Opera omnia* (1950), 3, 12, quan afirmen, implícitament el primer, explícitament el segon, que sant Martí havia estat el mestre de Pascasi en llengua grega; més aviat, en tot cas, li hauria ensenyat la llatina. Més justament i amb molta prudència s'expressava el P. J. MADDOZ, *Martín de Braga: En el XIV centenario de su advenimiento a la Península (550-1950)*. «Est. Ecles.», 25 (1951), 228, per més que també s'erri quan atribueix el suposat cap. 44, les *Correcciones* de què he parlat més amunt, al conjunt traduït per Pascasi. — Ja WILLIAM A. HINNEBUSCH, *St. Martin of Braga — the Apostle of the Sueves* (Washington, Cath. Univ. of America, 1936), 54, havia conjecturat plausiblement l'hellenisme originari de Pascasi i la seva anada a Galícia amb Martí. Vegeu BARLOW, pàg. 9, nota 14, que m'és incompreensible.

12. El nom de *geronticon* i variants fou usat també ben aviat, almenys des del segle VIII, per a designar reculls més amples que la versió de Pascasi; la cosa és natural, i era previsible que un nom genèric pogués designar també reculls més amples de *Verba seniorum*. Pel que fa al nom mateix i a manuscrits designats així (o amb alguna variant de les que presenta) en documents o catàlegs (medievals, etc.), vegeu, a més de CL. W. BARLOW (cf. nota 5), pàgs. 13-14, 19, 21-22, 27, Fr. J. PÉREZ DE ÚRBEL - A. GONZÁLEZ Y RUIZ-ZORRILLA, *Liber Commicus I*: «Mon. Hisp. Sacra», *Ser. liturg.* II (Madrid 1950), pàgs. xviii-xix, xx-xxiv, núms. 14, 27, 30, 34, 39; M. BATESON, *Catalogue of the library of Sion Monastery Isleworth* (Cambridge 1898), 98: M II, fol. 17; M. RHODES JAMES, *A descriptive catalogue of the manuscripts in the library of Corpus Xti. College, Cambridge*, II (Nos. 101-156) (Cambridge 1910), 326-27.

13. Text a J. VIVES - T. MARIN - G. MARTÍNEZ, *Concilios visigóticos e hispano-romanos* («Espania Cristiana», I (Barcelona-Madrid 1963), 65 i 77.

quem se situa, doncs, segons això, abans del 561, i encara podem recular més, si acceptem com a autèntiques i amb valor històric unes lliçons del breviari antic de Braga, les quals situen la consagració episcopal de Martí el dia 5 d'abril de 556: «Nonas Aprilis sub era DLXLIII^a» (=594^a).¹⁴ Acceptant llavors com a bon terme *post quem*, a falta d'un de millor i més precís, el tradicional 550 en què se suposa que aproximadament sant Martí arribà a Galícia, tindrem que la versió de Pascasi es realitzà a Dumi entre els anys 550-51 a 555-56, uns vint anys més tard que la del diaca romà Pelagi a Roma.

Pel que fa a la versió *Vita beatae Heliae*, que fou atribuïda conjecturalment al nostre Pascasi pel P. G. Antolín, en descriure el còdex a. II. 9 de l'Escorial que la conté,¹⁵ mentre no sigui provada amb arguments més clars i més decisius una tal atribució, cal considerar-la, si més no, com a summament dubtosa.¹⁶

III

LA VERSIÓ O LES VERSIONS DE PASCASI

El text de Pascasi, editat ja en incunables, i per Rosweyd més tard, compta quaranta-quatre capítols, més aviat curts. En realitat deuen ésser quaranta-tres, com ja ha estat indicat més amunt. Aquests capítols recullen una selecció de sentències i exemples ordenats d'una manera sistemàtica, aplegats, si més no al començament, entorn dels vuit pecats capitals. El nombre d'apotegmies o apòlegs, numerats segons l'edició de Rosweyd, és un conjunt relativament petit: cent cinquanta, si descomptem els dotze del problemàtic capítol XLIV.¹⁷ Aquest, doncs, era el recull

14. Text i utilització en l'obra de BARLOW, 302-304, 2-4.

15. G. ANTOLÍN, *Estudios de códices visigóticos. Códice a.II.9 de la Biblioteca del Escorial*, BRAH, 54, I, 1909, pàgs. 117-28, especialment, 121-22.

16. M. C. DÍAZ Y DÍAZ, *Índex*, cf. nota 3, pàg. 12, núm. 32. L'argumentació del suggeriment d'Antolín es fonamenta en el fet que la *Vita Heliae* sembla ésser versió d'un diaca!

17. Vegeu la nota 2. Dic *problemàtic* perquè aquest text, que sembla no ésser sinó el primer apèndix (llibret XXII) a la versió de Pelagi-Joan (BHL, 6527-30), ha estat atribuït insistentment a la traducció de Pascasi d'ençà d'A. H. SALONIUS, *Vitae Patrum. Kritische Untersuchungen über Text, Syntax und Wortschatz der spätlateinischen Vitae Patrum* (B. III, V, VI, VII) (Lund 1920), 35-39. Després d'ell fra J. Zarco Cuevas — vegeu la nota següent —, fra Pérez de Urbel — amunt citat —, el P. J. MADDOZ, «Rev. Esp. de Teol.», V (1945), 459, BARLOW (cf. nota 5), 24, i ben recentment encara J.-C. GUY, *La collation des douze anachorètes*, «Anal. Bolland.», LXXVI (1958), 418, 422, continuen considerant Pascasi, poc o molt explícitament, com el traductor del text en qüestió. Val a dir, però, que la forma extensa (e) sembla no haver conegut el suposat cap. 44. Això, evidentment, no fa sinó confirmar l'opinió que dom Wilmart havia expressat l'any 1922, si és que (e) fou realment

conegut tradicionalment com a versió de Pascasi fins que l'any 1935 fra Julián Zarco Cuevas, que aleshores devia ésser el bibliotecari de la biblioteca de l'Escorial, publicà el seu article.¹⁸ Llavors aparegué en públic un *LIBER IHERONTICHORUM DE OCTO PRINCIPALIBUS VITIIS DE GRECO IN LATINUM TRANSLATUM A BEATO PASCHASIO*.¹⁹ Ens trobàvem, doncs, sobtadament amb una versió, atribuïda en el manuscrit a Pascasi, de dimensions molt diverses a les de la forma editada i tradicionalment coneguda. L'índex del còdex — malauradament mancat, incomplet al final — assenyalava un recull amb cent dos (cent u en realitat, a tot estirar) capítols. Els seixanta-dos capítols que havia conservat, enters o mancats, el manuscrit contenien dues-centes trenta-quatre narracions, sense comptar-hi les vint-i-dues del llibre segon que havia servat amputat i tot. Els mateixos quaranta-tres capítols primers, que podien en principi suposar-se corresponents als quaranta-tres de la versió editada i ampliaven només de fet els setze primers, oferien ara un conjunt de cent seixanta-vuit sentències i altres historietes en lloc de les cent cinquanta conegudes. Ens trobàvem, en resum, amb una versió que devia doblar sobradament, segons totes les aparences, l'extensió de la tradicional. Basti apuntar que uns altres vuit manuscrits almenys confirmen el problema literari que plantejà la notícia i descripció de fra Zarco Cuevas.

Sense la pretensió de voler resoldre els problemes que l'existència aparent de dues recensions (b)reu i (e)xtensa, o de dues versions diverses (b) i (e) de Pascasi (?) planteja,²⁰ sí que caldrà, si més no, apuntar breu-

obra anterior de Pascasi. Un fenomen semblant s'esdevé en nombrosos manuscrits de (b) (potser en la majoria?), que no semblen conèixer més enllà del cap. 41 o del 43 a tot estirar.

12. El nom de *geronticon* i variants fou usat també ben aviat, almenys des del 389-442. És una llàstima que bastants petits errors i faltes de transcripció desllueixin aquest estudi i en facin sovint laboriosa la utilització.

19. Així transcriu fra Zarco Cuevas l'epígraf del ms. MADRID, *Acad. de la Hist., Emilianense*, 80 (12. II. I :3), s. IX. Cal llegir, però, amb tota probabilitat: ... IHERONTICHON ...; l'abreviatura final, en efecte, dues ratlletes quasi horitzontals, tocant-se gairebé per l'extrem, damunt les quals hom ha sobrescrit el cargolet signe d'abreviació, semblant al de l'actual ñ espanyola, pot significar normalment en visigòtica *n* — només hi sobra el cargolet — (o potser, eventualment, *-um*?) però no *-orum*. Aquest títol té la seva importància a causa de la relativa gran antiguitat del còdex, el més antic dels fins ara exhumats que conserva la forma (e)xtensa del text. — Observeu encara el *beato Pascasio*, sense cap altre títol. Aquesta contraprova — i la dels altres manuscrits que conec — deu ésser decisiva pel que fa al suposat diaconat (romà o no) amb què fou adornat més tard falsament el monjo de Dumi.

20. Cal abandonar la seva plena solució al qui pugui examinar amb detall i comparar entre ells els còdexs de (b) i (e). Pensava de fer-ho més tard, però ho farà de fet el P. José Geraldo Freire, de Coïmbra. Totes les meves observacions es fonamenten només en l'examen dels mss.: MADRID, *Acad. de la Hist. Emilianenses*, 80 i 60, i, superficialment, ESCORIAL, *Bibl. Monast. I.III.13*, MONTFACCINO, *Arch. della Badia*, 50, dels segles IX a XI.

ment les diverses possibilitats i els petits enigmes que es presenten a l'observador, abans d'oferir un complement a l'estudi de la tradició manuscrita. Els problemes literaris que ofereixen aquests dos textos d'extensió tan diversa, d'ordenació almenys en bona part tan semblant, formen un conjunt complex: hom pot preguntar en primer lloc per llur autenticitat en tant que versions d'un sol autor, la de cada una d'elles i la d'ambdues alhora, o bé es plantejarà consegüentment el problema de llurs relacions mútues de dependència o de prioritat. De fet, la tendència imperant, tant en fra Zarco Cuevas com en l'americà Barlow, ha estat de considerar que l'obra autèntica de Pascasi era la forma extensa, inèdita, conservada per pocs còdexs, mentre que la breu coneguda fóra només un resum, extret posteriorment d'aquella. L'explicació és senzilla i sembla prou lògica, però hi ha algun detall quasi inexplicable que contradiu la hipòtesi. Tenim, en efecte, tot el dret d'esperar i exigir d'un resum o d'un extracte que *tot* el material comprès per ell es trobi en l'original més extens, que vol abreujar. Doncs bé; *tot i que* uns cinquanta-set capítols de la *recensió* (e) amb uns dos-cents vint-i-quatre números corresponen a vint-i-quatre capítols de la (b) amb uns vuitanta-vuit números, i la contenen, per tant, amb escreix, trobo a faltar en la (e) uns vuit apòlegs del material que conté la forma (b).²¹

La comparació amb el Pseudo-Ruffí, recull de *Verba seniorum* amb dues-cents vint narracions, que forma el llibre III de les *Vitae Patrum* en l'edició de Rosweyd, presenta una antinòmia semblant. Ja fou subratllada per Salonius²² la relació estreta que existeix entre el Pseudo-Ruffí i la versió de Pascasi, la qual solament en la seva forma breu (b) li devia haver prestat uns seixanta-set/setanta textos. El Pseudo-Ruffí, en efecte, és considerat generalment com un centó secundari, teixit a base de manlleus fets a diverses versions llatines anteriors. Si prenem ara en consideració la forma (e), ens trobem que dels dos-cents trenta-quatre números que compta l'índex donat per fra Zarco Cuevas, uns cent trenta-cinc es troben també en el Ps.-Ruffí, uns cinquanta-quatre dels quals podrien procedir igualment de la forma (b). Els dos llibres III (Ps.-Ruffí) i VII (Pascasi) en les formes (b) i (e) corren paral·lels entre ells, generalment en ordre i numeració progressivament creixent.²³ Ja havia advertit Barlow que la

21. Concretament els nùms. de (e) que haurien de correspondre a XIII, 4; XIX, 3, 4, 5, 6; XXI, 3, 4, i XXII, 2 de (b). Hom pot presumir, per tant, que materials dels capítols XXIII-XLIII de (b) es trobaran a faltar en la forma (e). De fet, en la capitulació de (e) manquen — si més no, aparentment — els capítols XXXVII-XLI, tots dos inclusivament, i el XLIII (com també, naturalment, el XLIV) de (b).

22. *Vitae Patrum...* (cf. nota 17), pàgs. 31-33, 58-62.

23. No manquen, tanmateix, inversions o transposicions notables en els capítols XXXIII-XXXVI de (e) corresponents als XII-XIV de (b). Prenent com a base l'ordre

recensió extensa conté ordenadament els números 44-167 del Ps.-Ruffí, més la meitat dels 168-220 i aproximadament un terç més de la resta del llibre.²⁴ L'explicació fóra, segons Barlow, que el compilador del Ps.-Ruffí hauria pouat aquests materials de la recensió extensa, és a dir, seria molt més extensament, molt més dependent de Pascasi que no s'havia cregut fins al descobriment de (e). Aquesta sembla ésser a primera vista la realitat: en els seixanta-dos primers capítols de (e) i els dos-cents trenta-quatre primers números de l'índex de fra Zarco Cuevas compareixen en ordre quasi perfecte els 44-169, 171, 206-210 i 216-217 del Ps.-Ruffí. Només els apòlegs 169/68, 171, 217/16 i 206 es troben fora d'ordre. Per contra, ens trobem, si més no, amb cinc casos, n.úms 11, 57, 75, 189 i 190 de fra Zarco Cuevas, corresponents al Ps.-Ruffí 7, 37, 21, 33 i 20; que no procedeixen de Pascasi (?) (e), per més que s'hi troben; potser també es podrà afirmar el mateix de Zarco 224 / Ps.-Ruffí 216 i d'algun altre exemple entre les sentències fora d'ordre. Segons això, el Ps.-Ruffí no hauria conegut més que la forma (e) de Pascasi, no pas la forma (b),²⁵ i això encara quan ja tenia seleccionats o traduïts els quaranta-tres primers números de la seva col·lecció. Aleshores, però, caldria descomptar aquell terç més de la resta del llibre (Ps.-Ruffí, 1-43) que Barlow pensava poder atribuir a manlleu directe de Pascasi; en realitat, només hi hauria hagut *identitat* més o menys remota en la base grega. Restava així mateix plantejat el problema i oberta la possibilitat d'haver de considerar dues versions d'una traducció original, volgudes per l'autor deliberadament diverses, o bé potser dues seleccions diferents d'una versió primitiva única, aparentment perduda, de major extensió que (b) i (e), la qual caldria reconstruir a partir de totes dues.²⁶

de (e) i la numeració de Zarco Cuevas, als n.úms. 106-134 corresponen paral·lelament: XII, 1-2, 4; XIII, 1-2, (—), 3; XII, 5; (—), (—), (—), 6-7, (—), (—), 8; XIII, 8, 9, 10 + 5, (—), 11, 12; (—), XIII, 3; XIV, 2; (—), (—), XI, 6; XIII, 6, (—), 7. El fragment XIV, 1, o bé un text que se li assembla molt, dóna testimoniatge del desordre sofert per una d'ambdues formes, si és que mai ací van ésser paral·leles, apareixent gairebé 50 números més enllà, enfront del 191 de (e) en la numeració de Zarco.

24. O sia dels fragments 1-43. Cf. BARLOW (nota 5), pàg. 24.

25. Perquè el seu ordre segueix molt més estretament el de (e) que no el de (b), i, a més, ignora els materials de (b), que (e) sembla no haver conservat.

26. No voldria despertar de cap manera la impressió, amb tot el que he escrit fins aquí, conformant-me en principi a la interpretació donada fins ara, que admeto com a veritat adquirida, posseïda inconcussament, que Pascasi de Dumí hagi estat en realitat l'autor de les dues recensions que he anomenat (b) i (e). Hi ha massa fets, altres tants indicis que pledegen més aviat en contra. Vegem: 1) la qüestió de la base manuscrita d'atribució. Dels 8 o 9 còdexs que em són coneguts i que contenen de diversa manera el text (e), només en resten tres que hagin mantingut aproximadament el títol comentat a la nota 19: MADRID, *Acad Hist. Emil.* 80, ROMA, *Bibl. Vatic. lat.* 4921 s. XIV-XV i *Ottobon.* 942, s. XVII in. Cal afegir-hi també el

IV

ELS MANUSCRITS

Pot semblar que el nombre de còdexs que han servat la versió de Pascasi en les seves dues formes és més aviat petit. De fet, el text que publicà

ms. OPORTO, *Bibl. Mun.* 753 del 1442, el qual, tot evitant la inscripció titular segons sembla, fa precedir la versió del pròleg-dedicatòria de Pascasi a Martí. El títol és, en canvi, *Liber Geronticon* o *Geronticon* en dos altres manuscrits dels segles X i XI: ESCORIAL, *Bibl. Monast.* I. III. 13, i LONDRES, *Brit. Mus. Add.* 30855, procedent de Silos, i manca en els altres; en un d'ells almenys, però, el nom de Pascasi era probablement desconegut. Amb prou feines la meitat dels còdexs coneguts, doncs, i (llevat d'un) els més recents conserven l'atribució del *Liber Iheronticon* a Pascasi. Tot podria venir, en rigor, de l'acudit o l'espurna d'erudició d'un sol escriba. 2) El títol mateix, com ha estat indicat a la nota 12, és probablement un epígraf genèric, que no sempre ni arreu, ni solament, en tot cas, ha recobert la versió de Pascasi. Deu tractar-se més aviat del títol del *corpus* o *Paterikon* hispànic de sentències i exemples ascètics, traduït evidentment del grec, el qual *corpus* havia d'incloure d'una manera o altra les versions de Pascasi i de Martí. 3) Hi ha, encara, l'estat fluctuant en què es conserva el text, no solament pel que toca al seu contingut en quantitat, sinó, i més encara, per la seva divisió incerta en un llibre (92, 100 i 102) [=101] capítols) o dos llibres (87 i 99 capítols), cosa difícilment admissible en una versió acabada i definida; el text (b), per ex., té normalment 41 o 43/44 capítols. 4) Hi ha, a més, totes les anomalies que presenten ambdós textos, tant tocant a l'ordre divers, transposat, amb què se succeeixen els mateixos fragments, si referim (b) a (e) (cap. XI-XIV, XVI-XVIII de [b]), com, més encara, les tan rares omissions de materials de (b) en (e) i, naturalment, de (e) en el text (b). Aquest fet resulta gairebé inexplicable en la hipòtesi d'una sola versió i fins i tot en la hipòtesi, a bastament rara, de dues versions subsegüents d'un sol traductor, Pascasi en el nostre cas. Cal dir que la posició que assenyala el seu pròleg-dedicatòria a Martí fa ben inversemblant una traducció doble d'unys materials parcialment homogenis. 5) També fan dificultat les diferències textuais entre (b) i (e). En els trossos comuns sol ésser (e) més breu, per omissió de petits incisos o de membres de frase; hi ha inversions sovint, algun cop molt considerables, i relativament pocs, però considerables canvis de mots, difícilment explicables com a meres faltes de còpia. Això, amb tot, té una importància només limitada, insegura, mentre no hi hagi un text de (b) establert amb seguretat i no s'hagin collacionat i classificat els mss. de (e). 6) Finalment cal remarcar un fet significatiu: el ms. MADRID, *Acad. Hist. Emilian.* 80, el més antic que ha conservat el text (e) i l'atribueix a Pascasi, li assignava com a cap. 102 les *Sententiae patrum egiptiorum quas de greco in latinum transtulit martinus dumien-sis episcopus*! La contradicció explícita i la falsedat d'una tal atribució són evidents, però poden fer reflexionar sobre un possible caràcter compilatori de tot el conjunt, atribuït a Pascasi. El mateix s'esdevé encara ara en el ms. MONTECASSINO, *Bibl. Monast.* 50 (=cap. 92) i ocorria possiblement a l'origen en altres còdexs. Com a capítol final o penúltim la majoria dels manuscrits tenen les *Sententiae septem quas locutus est abbas Moyses ad abbatem Poemenionem*, text que en algun còdex — sembla a tort — era el cap. 110 o 109 de la versió de Martí. En el cap. LVII de (e), núm. 225 de Zarco, apareix la *Vita Thaysis* (BHL, 8012), probablement en una altra versió llatina: *Quedam fuit meretrix nomine taysis supra omnem pulcritudinem elegantior ... cum omni gemitu postulavit dominum ut supra quindecim dies non uiueret super terram quos completos pausauit in pace*, de tota manera un text fora

Rosweyd es basa en les edicions anteriors,²⁷ i només en tres manuscrits, el tercer dels quals contenia tan sols extractes de la versió. Eren els còdexs «sancti Floriani»²⁸ del segle IX, el «Ms. sanctae Mariae Bibrach in Germania» (del segle XII?)²⁹ i el «Ms. sancti Petri in Munster».³⁰

Modernament, però, el nombre de còdexs coneguts s'ha crescut considerablement: Barlow escriu³¹ que en coneix vint-i-set, i més recentment Díaz y Díaz n'ha citats vint-i-tres sense distingir-los en recensions, o sia sense precisar quins manuscrits contenen la forma (b) i quins la (e).³² Cal fer notar, però, que quatre d'ells, si més no, és a saber, els manuscrits BRUSSEL-LES, *Bibl. Roy.* 1225 (1809), 1226 (8733-35), 1227 (9373)³³ i ESCORIAL, *Bibl. Monast. T. I.* 12 no contenen realment cap versió de Pascasi, sinó la traducció de Pelagi i Joan (*BHL*, 6527-6530). És a causa del suposat cap. 44 (=llibre XXII), apèndix a la versió de Pelagi i Joan del qual hem parlat més amunt, i a causa d'una confusió personal que el catàleg de l'Escorial atribueix a Pascasi el fragment XX, 13 (=llibre VI de les *Vitae Patrum*, III, 20).³⁴ Dos altres dels còdexs que cita Díaz y Díaz, el ms. VERONA, *Bibl. Comun.* 16 (14), s. IX,³⁵ i el ms. CHALONS-

de lloc entre apotegmes i breus exemples, com devia ésser la col·lecció grega base. — Tot aquest conjunt de detalls fan obstacle, petit o gros, a l'atribució a un sol i únic autor de les formes (b) i (e), i posen en conseqüència en qüestió seriosament la pretesa paternitat pascasiana sobre el text (e). Una doble versió consecutiva, que no hagués aprofitat millor els elements d'una traducció anterior, no es pot excloure, evidentment, però és ben poc versemblant.

27. L'edició de Rosweyd (Anvers 1615 i 1628) (Lió 1617) fou reeditada per J.-P. MIGNE, *Patrologia Latina*, LXXIII (Paris 1860), cols. 1025-62. Sobre les edicions anteriors consulteu els *Prolegomena* I, XIV, XVII-XXII de Rosweyd: MIGNE, *PL*, 73, cols. 19-20, 51-52, 63-75; L. HAIN, *Repert. Bibliogr.* II, 1 (Stuttgartiae-Lutet. Parisiorum 1831), núms. 8594-95, 8597-600, 8602; W. A. COPINGER, *Supplem. to Hain's Repert. Bibliogr.* II, 2 (London 1902), pàg. 310, núm. 2960^a.

28. *ms. BRUSSEL-LES, *Bibl. Roy.* 3595 (8216-18), de l'escola de Baturich de Regensburg (Ratisbona), escrit potser pel diaca de Regensburg Ellenhart: A. SIEGMUND, *Die Überlieferung der griechischen christlichen Literatur in der lateinischen Kirche bis zum zwölften Jahrhundert* (München-Pasing 1949), 138, i B. BISCHOFF, *Die südostdeutschen Schreibschulen und Bibliotheken in der Karolingerzeit*, I: *Die bayrischen Diözesen* (Wiesbaden² 1960), 199-200, 177-79.

29. Potser el ms. BRUSSEL-LES, *Bibl. Roy.* 3207 (8623-26) del s. XII, el contingut del qual s'adiu quasi exactament amb el que en dona Rosweyd, i que té al fol. 150^v la inscripció: *Iste liber pertinet ad sanctam Mariam Biburach*. Més tard fou del col·legi dels jesuïtes d'Ingolstadt (fol. 1), i finalment, dels Bollandistes. Vegeu J. VAN DEN GHEYN, *Catal. des mss. de la Bibl. Roy. de Belgique*, V (Bruxelles 1905), 182-83.

30. Només contenia fragments, extractes, segons Rosweyd, i devia ésser relativament recent del s. XV o del XIV.

31. Obra citada a la nota 5, pàg. 23.

32. *Index scr. lat. med. aevi Hisp.*, I, núm. 31, pàg. 11.

33. Vegeu, si no, J. VAN DEN GHEYN, *Catal. d. mss. de la Bibl. Royale de Belgique*, II; *Patrologie* (Bruxelles 1902), 233-34.

34. G. ANTOLÍN, *Catal. de los codd. lat. de la R. bibl. del Escorial*, IV (Madrid 1916), 103-04. Els textos atribuïts erròniament a Pascasi ocupen els fols. 90-91^v i 92-93.

35. A. REIFFERSCHEID, *Bibl. patrum lat. Italica*, I (Wien 1870-83), 75 i 83.

SUR-MARNE, *Bibl. Publ.* 53 (57), s. XI, procedent de St.-Pierre de Chalons,³⁶ contenen només el pròleg de Pascasi, adreçat a Martí.

Resten, doncs, de disset a dinou còdexs que contenen diversament en extensió i forma (b), (e), la versió de Pascasi. A aquests puc afegir-n'hi de vint-i-dos a vint-i-vuit, amb la qual cosa arribem a la xifra de trenta-nou/quaranta-set, que supera de bastant els vint-i-set de Barlow. A fi de procedir amb ordre citaré de primer els manuscrits que han servat el text (b) o alguns fragments d'ell — sense repetir els còdexs ja assenyalats per Díaz y Díaz — i donaré després la llista completa dels manuscrits coneguts per mi, que contenen la forma (e) o bé elements d'ella.

1) MANUSCRITS AMB LA FORMA (b)³⁷

STUTT GART, *Württemberg. Landesbibl. Theol. Fol.* 303 (Constança Bibl. capit.; Weingarten D 44), s. VIII-IX, fols. 88^r-112^r, 113^r-117. Presenta quasi complets els capítols I-XXXVI, 3, i XXXVII-XLI. Les omissions són poques, hi ha algunes inversions, i el text és — referint-lo al de l'edició — no poques vegades augmentat o divers. El còdex deu ésser de prop o de lluny emparentat amb el ms. «Sci. Floriani» de Rosweyd, de l'any 819, ara BRUSSEL·LES, *Bibl. Roy.* 3595 (8216-18), citat poc més amunt,³⁸ i serà probablement molt interessant per a reconstruir el text.³⁹

36. Puc afirmar-ho amb certesa perquè he examinat sobre microfilm els fols. 142^r-50 d'aquest manuscrit. Hi apareix una mescla d'extractes de Pelagi-Joan (*BHL*, 6527/30) amb interpolacions nombroses del Ps.-Ruff (*BHL*, 6525). — Aquests detalls, evidentment, ni intenten ni podrien desvalorar l'obra, en conjunt magnífica, del prof. Díaz y Díaz.

37. Amb una forma (b), s'entén, no pas exactament igual a la impresa, en la majoria dels còdexs. Per exemple, el manuscrit PARÍS, *Bibl. Nat. lat.* 3784, s. X i XI, té als fols. 43^r-45^r extractes dels caps. XXVI-XXXIII, entremesclats amb altres fragments que no són de Pelagi-Joan (*BHL*, 6527, 6529/30) ni tampoc es troben en (b), i podrien fer pensar eventualment en la forma (e). El conjunt acaba amb el Pròleg de la *Historia monachorum* (*BHL*, 6524). — És clar que no pretenc d'ésser complet, atès que no he investigat la qüestió per si mateixa, sinó indirectament i secundàriament. Deixant de banda els manuscrits que contenen reculls secundaris d'exemples, on també apareixen ara i adés, o poden trobar-se apòlegs derivats de Pascasi, hi ha d'altres manuscrits amb masses mesclades i no analitzades de *Verba seniorum* on poden trobar-se naturalment pocs o molts extractes de la versió de Pascasi. Cito, per exemple, els còdexs: PARÍS, *Bibl. Nat. lat.* 2768 A, s. X, fols. 1-60; *Bibl. Nat. lat.* 2809, s. XIII-XIV, fols. 53-122, 137^r-150^r; *Bibl. Nat. lat.* 2941, s. XIII, fols. 66^r-76, 80-84; *Bibl. Nat. lat.* 13188, s. XIII, fols. 115-39^r; *Bibl. Nat. lat.* 13776, s. XIII, fols. 37-80^r, i tants d'altres. Pel que fa als reculls d'exemples, vegeu H. L. D. WARD - J. A. HERBERT, *Catalogue of romances in the department of manuscripts in the British Museum*, I-III (London 1883-93, 1910).

38. Vegeu la nota 28.

39. Tant la notícia d'aquest manuscrit com la del *Theol. Fol* 224 de la mateixa biblioteca, citat més avall, entre els còdexs del s. XII, la dec a l'amistosa benvolença de Frl. Dr. Johanna Autenrieth, bibliotecària de la Württembergische Landesbiblio-

ROUEN, *Bibl. Publ.* 1375 (Jumièges G. 6), s. XI med., fols. 146-67; amb una selecció de *Verba Seniorum* pascasianes, mesclades, segons sembla, amb materials procedents dels llibres V-VI, o sia de la versió de Pelagi i Joan.

MUNIC, *Bayr. Staatsbibl. Clm.* 18475, s. XI-XII, fols. 3-29; ofereix els caps. I-XXVII, aparentment amb força omissions. Segueix la versió de Martí, també amb omissions.

MUNIC, *Bayr. Staatsbibl. Clm.* 9550 (Oberalteich, 50), s. XI-XII, fols. 1-18^r; té els caps. I-XXV, 3, amb bastants addicions, algunes omissions i un ordre, en general, pertorbat o diferent.

theq. Tocant al *Theol. Fol.* 303 vegeu: K. LÖFFLER, *Die Handschriften des Klosters Weingarten*, «Beiheft z. Zentralbl. f. Bibl.», XLI (Leipzig 1912), 78; E. A. LOWE, *Codices latini antiquiores*, IX (Oxford 1959) núm. 1355. Pel que fa al *Theol. Fol.* 224: K. LÖFFLER, *Die Handschriften des Klosters Zwiefallen* (Linz 1931), 51. — Per tal de no multiplicar excessivament les referències bibliogràfiques, reuneixo aquí les d'aquells manuscrits que no han estat encara donades. Basilea: G. MEYER - M. BURCKHARDT, *Die mittelalterlichen Handschriften der Universitätsbibliothek Basel. ... Abteilung B. Theologische Pergamenthandschriften*, I: *Signaturen B I 1 - B VIII 10* (Basel 1960); Boreus: C. COUDERC, a *Catal. Gén. d. Mss. d. Bibls. Publs. de France. Départms. XXIII, Bordeaux* (Paris 1894), 55-57-58; ací també la cultura de l'autor va defegir a Pascasi el títol diaconal, i en el text va suplir un [diaconus] que el copista del còdex, evidentment, no havia vist; Brusselles: J. VAN DEN GHEYN, *Catal. d. Mss. de la Bibl. Royale de Belgique*, VI, *Hist. d. ord. religieux et d. égl. partíc.* (Bruxelles 1906), 1-2, i cf. nota 33; Chartres: H. OMONT - ... - COYECQUE, a *Catal. Gén. d. Mss. d. Bibls. Publs. de France. Départms. XI, Chartres* (Paris 1890), 99; Dresden: F. SCHNORR VON CAROLSFELD, *Katal. d. Handschr. d. Königl. Öffentl. Bibl. zu Dresden*, I (Leipzig 1882), 88; Escorial: cf. nota 34; Grenoble: P. FOURNIER - E. MIGNIEN a *Catal. Gén. d. Mss. d. Bibls. Publs. de France Départms. VII, Grenoble* (Paris 1889), 342/343; Londres: G. F. WARNER - J. P. GILSON, *Brit. Mus. Catal. of west. Mss. in the old Roy. a. King's colls.* I, *Royal Mss. 1 A. I to 11 E. XI* (London 1921), 233, 245-47; Madrid: cf. nota 18, i R. MENÉNDEZ PIDAL, «Obras...», VIII: *Orígenes del Español* (Madrid 1950), 1-2, amb bibliografia quasi completa del ms. *Emilianense* 60, descrit ja set o vuit cops, però mai no prou exactament o completament; Montecassino: *Bibliotheca Casinensis seu codd. mss. qui in tabulario Casin. asservantur series...* II (Ex typogr. Casinensi 1875), 36-40; Munic: C. HALM ... - ... G. THOMAS, *Catal. codd. lat. bibl. regiae Monacensis*, II, 3., II, 1., II, 2., I, 2. (München 1874-94²); Oporto: M. MARTINS, *Estudos de literatura medieval* (Braga 1956), 213-22; París: Hagiographi BOLLANDIANI, *Catal. codd. hagiograph. lat. antiq. saec. XVI qui asservantur in Bibl. Nat. Parisiensi*, I (Bruxellis 1889), 194; *Bibl. Nationale. Catal. d. mss. latins*, III (Núms. 2693 à 3013 a) (Paris 1952), 60-63; Rouen: H. OMONT a *Catal. Gén. d. Mss. d. Bibls. Publs. de France. Départms. I, Rouen* (Paris 1886), 342; Stuttgart: al començament de la nota; Torí: A. PONCELET, *Catal. codd. hagiogr. lat. bibl. nationalis Taurinensis*, «Anal. Bollandiana», 28 (1909), 455-56; Vaticà: A. PONCELET, *Catal. codd. hagiogr. Lat. bibl. Vaticanae* (Bruxellis 1910), 270-71, 122, 434; Vercelli: R. PASTÈ, *Vercelli, Arch. Capitolare*, a G. MAZZATINTI - A. SORBELLI, *Invent. mss. d'Italia*, XXXI (Firenze 1925), 92 i 105, insuficient, com de costum; les dates han estat modificades d'acord amb les dades facilitades amablement per carta del 10-XI-1962, pel Rev. Sacerdot Giuseppe Ferraris, del Seminario Arcivescovile Vercelli; Viena: *Tabulae codd. mss. praeter graecos et orient. in bibl. palat. Vindobon. asservatorum*, I (Vindobonae 1864), 59. — No poques notícies dels manuscrits de Munic són de collita pròpia; cal consultar també les descripcions que dona BARLOW, 17-22 (cf. nota 5) de còdexs de Brusselles, Londres, Montecassino, París i el Vaticà, amb bibliografia anterior.

CHARTRES, *Bibl. Publ.* 192, s. XII, fol. 158^r; pròleg de Pascasi.

GRENOBLE, *Bibl. Publ.* 1172, s. XII in., fols. 98-110; extractes de la versió de Pascasi, amb variants en el text i amb inversions d'ordre.

LAMBACH, *Klosterbibl. membr.* 47 (*membr.* 120), s. XII¹, fols. 1^r-29^r; versió de Pascasi, precedida del pròleg a Martí, amb textos ampliats.

LONDRES, *Brit. Mus. Royal. Ms.* 8. D. VIII, s. XII, fol. 25; mitja dotzena escassa d'extractes de Pascasi, XXXI-XLIII, 2, potser interpolats amb materials de la versió de Pelagi (*BHL.* 6527).

MUNIC, *Bayr. Staatsbibl. Clm.* 17139, anys 1153-60, fol. 25b; pròleg de Pascasi, que precedeix l'índex de capítols del Ps.-Rufi (*BHL.* 6525). A continuació segueixen el pròleg del Ps.-Rufi i, aparentment, el llibre, complet o no.

MUNIC, *Bayr. Staatsbibl. Clm.* 12640, s. XII i XIII (108^r-114), fols. 107-108^r; després d'uns pocs extractes, probablement del Ps.-Rufi, hi ha alguns fragments escadussers a la fi, que deuen ésser de Pascasi, per ex. XXXVII, 4, i un parell o tres més que poden ésser d'ell.

STUTTGART, *Württemberg. Landesbibl. Theol. Fol.* 224 (Zwiefalten, Cod. Perg. 139), s. XII, fols. 1^r-32^r/(33^v). Els capítols 1-52 del còdex corresponen a la versió impresa per Rosweyd i Migne; es troben addicions o amplifcacions que manquen en l'edició; més rares, en canvi, són les omissions. Segueixen (caps. 53-76 del ms.) la versió de Martí i extractes corresponents a *PL.* 73, cols. 691 ss., 213 ss., etc.

VERCELLI, *Bibl. Cap.* CXII (43), s. XII in., fol. 92; pròleg de Pascasi que precedeix una selecció d'extractes nombrosos de *BHL.* 6527 (Pelagi).

VIENA, *Österreich. Nationalbibl.* 386 (*Hist. Eccl.* 17), s. XII², fols. 89-92^b; extractes de Pascasi poc nombrosos.

LONDRES, *Brit. Mus. Royal Ms.* 8. C. VI., s. XII-XIII, fols. 139-43^b i 155^b-59; presenta en primer lloc uns 14 fragments, extrets del Ps.-Rufi o bé de Pascasi. En segon lloc, el pròleg i uns 6 apòlegs que deuen ésser pascasians.

BASILEA, *Universitätsbibl.* B III 23, s. XIII², fols. 30(28)-43(41)^{vb}; conté, segons el catàleg, el pròleg i els 43 capítols de Pascasi. És de notar que manca precisament el suposat cap. XLIV de l'edició.

MUNIC, *Bayr. Staatsbibl. Clm.* 9533 (Oberalteich 33), s. XIII, pàgs. 150-78; pròleg de Pascasi, capítols 1-x i altres extractes, algun potser del Ps.-Rufi.

TORÍ, *Bibl. Naz.* K. IV. 12 (Pasini, DXVI: k. iv. 19), s. XIII, fols. 212^r-51^r; després del pròleg de Pascasi segueix una barreja d'extractes, molts dels quals semblen procedir de *BHL.* 6527-30.

VERCELLI, *Bibl. Capit.* LX (114; Catal. 60), s. XIII in., fol. 23^r; pròleg de Pascasi, atribuït a St. Jeroni, que precedeix una selecció de *BHL.* 6527-30, sota el títol de *gerontica* (més endavant *Geronticon*) *ad profectum perfectionis Monachorum ex patribus excerpta*.

BASILEA, *Universitätsbibl.* B V 2, s. XIV ex., fols. 255vb-64vb; conserva extractes molt nombrosos dels capítols I-XLIII, precedits del pròleg. També aquí falta el suposat cap. XLIV de l'edició. Manquen així mateix totalment els caps. III, XIV, XIX, XXIII, XXIX, XXXI, XXXIII-XXXIV i XXXVI.

BORDÈUS, *Bibl. Publ.* III, s. XIV, fols. 245^v-52; conté el pròleg i un fragment o extractes de la versió.

DRESDEN, *Landesbibl.* A. 207, s. XIV, fols. 159-324; encara que el ms. és in-4.º, pot semblar, pel gran nombre de fols., que contingui el text (*e*). Més probablement, però, el pròleg precedeix una mescla indeterminada de materials; acaba, segons sembla, amb un text de *BHL* 6527.

MUNIC, *Bayr. Staatsbibl. Clm.* 13081, s. XIV [i XII], fols. 63-72^v; el pròleg encapçala una selecció bastant considerable dels caps. I-XLI.

BRUSSEL·LES, *Bibl. Bolland.* 27, a. D. 1461, fols. 143-77; el còdex, procedent de St. Maximí de Trier (Trèveris), conté en aquests folis un *Liber quartus Vitas Patrum*, dividit en 64 capítols. Els darrers d'aquests (LVII-LXIII) conserven, barrejats amb altres extractes, una selecció dels caps. I-XLIII de Pascasi, en ordre generalment creixent. Manca tota representació dels caps. III, VI-VIII, XII-XIV, XIX-XX, XXIII, XXX-XXXIV, XXXVII, XLII.

MUNIC, *Bayr. Staatsbibl. Clm.* 3056, s. XV, fols. 200-09; hi ha una versió molt escurçada o, més aviat, una simple selecció, bastant divergent de l'edició.

MUNIC, *Bayr. Staatsbibl. Clm.* 18093, a. D. 1474, fols. 104-111; una selecció de fragments amb l'ordre dels capítols alterat i amb molt considerables llacunes.

MUNIC, *Bayr. Staatsbibl. Clm.* 18161, anys 1469-72, fols. 175-88; és una altra selecció, semblant a l'anterior.

MUNIC, *Bayr. Staatsbibl. Clm.* 18938, s. XV i XIV, fols. 146-64; presenta extractes molt nombrosos dels caps II-XI amb altres, o bé omesos en l'edició, o bé procedents del text (*e*).

VATICÀ, *Bibl. Pontif. Palat.* 844, s. XV, fols. 237^v-52; col·lecció bastant considerable d'extractes dels capítols I-XLI de Pascasi.

2) MANUSCRITS AMB LA FORMA (*e*)

MADRID, *Acad. Hist. Emilian.* So (12-II-1 : 3), s. IX², fols. 126-41^v, [149-51^v], 3 cols.; primer dels mss. coneguts que atribueix el *Liber Iheronticon* a Pascasi. En la capitulació s'enumeren 102 capítols (el CII dels quals és la versió de Martí: *BHL* 6535), però el còdex només en conserva 62, que corresponen al text molt ampliat dels 24 primers de (*b*) més XLIII, 2. Els apòlegs que hi ha en els fols. 149-51^v són, segons sembla, extractes (22) de Pelagi (*BHL* 6527): V, 18-40; IV, 58; III, 3, 7-9; V, 26, 33-35, 37, part, probablement, d'un *Liber secundus de Vitas patrum contra originem ire*.

MADRID, *Acad. Hist. Emilian.* 60, s. IX-X, fols. 1-28. El còdex — el cèlebre manuscrit de les glosses hispàniques emilianenses — és acèfal: li manquen probablement 2 o 3 fols. almenys. El fol. 24 bis, sense numerar, ha d'anar darrera el 25 (= 25^b), i altres desordres d'ordenació, els palesa el text, un florilegi de (*e*) amb extractes dels caps. II-III, V, VII, X, XII, XVII-XVIII, XXXIII, LVII-LVIII, LXXIII, LXXXI, i un parell més aparentment; no he pogut esbrinar llur numeració per la deficiència del manuscrit i el seu text. Hi ha en total 26 exemples, entre els quals els núms. de Zarco Cuevas: 30, 52-53, 29, 87, 89, 118-120, 5, 13,

17, 22, 30, (2 o 3 fols. falten després del 12) ... 222-223, ... 228-229, 35, 225, ... 245, ..., seguint l'«ordre» del ms. Cal notar que el text corresponent al Ps.-Ruffi i (Pascasi?) (e) arriba solament fins al fol. 25^b, el 24 bis, no numerat. S'acaba amb el núm. 225 de Zarco Cuevas, la *Vita Thaisis*, segons una recensió altra que la de *BHL*. 8012

ESCORIAL, *Bibl. Monast.* I. III. 13, s. X, fols. 58-160; el *Geronticon*, anònim en el manuscrit, hi apareix dividit en 2 llibres de 41 i 46 capítols. Certs capítols del còdex anterior són omesos; el text sembla escurçat i retocat ara i adés, segons Pelagi.

PARÍS, *Bibl. Nat. lat.* 2768 A, s. X i XI, fols. 1-44, [49^v-60]; mancat del seu començament, ofereix el text dels capítols 24-100, en un sol llibre.

LONDRES, *Brit. Mus. Add.* 30855, s. XI, procedent de Silos, fols. 3-94^v; el *Liber Geronticon*, anònim, hi apareix dividit en 2 llibres de 43 i 56 capítols.

MONTECASSINO, *Arch. della Badia* 50, s. XI, pàgs. 2-109; mancat del primer foli — potser per això — sense el pròleg i anònim, presenta el text en un sol llibre de 92 (o, més aviat, 91) capítols.

OPORTO, *Bibl. Mun.* 753, a. D. 1442, fols. 1-48; el text en un llibre de 100 capítols.

VATICÀ, *Bibl. Pontif. lat.* 4921, s. XIV-XV, fols. 1-58, [65-74]; *Liber Iheronticon*, atribuït a Pascasi, en un llibre de 100 capítols, i *Liber secundus contra originem ire*, semblant a com apareix en el ms. de *l'Acad. Hist. Emil.* 80.

VATICÀ, *Bibl. Pontif. Ottobon.* 942, s. XVII in., fols. 1-125, [156-80]; atribuït a Pascasi, compta el *Iheronticon* amb 100 capítols. Segueix el *Liber contra originem ire*, com en el còdex anterior.

V

CONCLUSIÓ

Hom podrà discutir amb raó, com he fet notar més amunt (nota 19), si el text o recensió (e) és degut o no al treball de Pascasi. Caldrà examinar-ho completament i a fons, i dubtar-ne mentre no hagi estat provat amb seguretat i no s'hagin explicat satisfactòriament tots els detalls estranys, que a primera vista s'hi oposen. Abans, però, caldrà completar l'índex precedent, el qual, és prou clar, resta obert. D'una cosa no hi ha cap dubte: que val prou la pena, baldament no sigui sinó des d'un punt de vista merament lingüístic,⁴⁰ en interès del llatí medieval i de la romanís-

40. Vegeu, per exemple en l'apèndix, un parell de paral·lels entre la versió que conserva el cod. de *l'Acad. de la Hist. Emilianense* 80 i la romana del diaca Pelagi. Servo les lliçons del manuscrit, i transcriu *ae* les *e caudatae*. Les correccions indispensables van en *cursiva*, i les lectures dubtoses, entre parèntesis. El text de Pelagi que edito és corregit d'acord amb tres antics mss.: BRUSSEL·LES, *Bibl. Roy.* 1221 (9850/52), s. VIII in., COLÒNIA, *Bibl. Capit.* 165, s. VIII, i BRUSSEL·LES, *Bibl. Roy.* 3595 (8216/18), s. IX in. Els claudàtors indiquen omissions que cal realitzar probablement.

tica, d'editar críticament el text (e), sigui o no pascasià, i el (b), que fins no fa gaires anys era la sola versió coneguda de Pascasi, monjo — no diaca — de Dumí.

APÈNDIX

MADRID, *Acad. Hist. Emilian. So.*

PELAGI

[f. 127^a] III, 3 (11): Abbas zenon, dum ambularet in palestina fatigatus, sedit iuxta eos qui cocumeres de orto lebabant et uolebat comedere ex ipsis. Dicebat autem intra se: tolle unum cocumerem et quomede, quit enim est? At iterum ipse cogitationi proprie respondebat: nescis quoniam fures ad penam¹ uadunt? Experire ergo temetipsum, si potes portare tormenta. Et surgens stetit in caumate dies quinque et frixit semetipsum, dicens: uere non possum² tormenta portare. Si ergo non possum portare, non debeo furare et comedere.

IV, 17: Abbas Zenon ambulans aliquando in Palaestina cum laborasset resedit ut manducaret iuxta cucumerarium.

Suadebat autem ei animus suus dicendo: tolle tibi unum cocumerem et manduca, quantum autem est? Qui increpans cogitationem suam dicit sibi ipsi: fures ad tormenta uadunt. Proba ergo teipsum in hoc, si potes ferre tormenta. Et consurgens stetit in cauma quinque diebus, et defrigens seipsum in sole, dicebat quasi animus eius: non possum portare tormenta. Dicit ergo ad animum suum: si non potes portare tormenta non rapias et manduces.

[f. 127^{a-b}] III, 5 (13): Quidam ex senibus factus est infirmus,³ et per multos dies non possum² tormenta portare. Si ergo Compulit autem cum discipulus suos dicens: iubes,⁵ faciam tibi parbam placentam.⁶ Et (a)it⁷ et fecit. Erat autem uasculum paruum habens mel, et alium uasculum simile⁸ habens oleum de lini semine expressum; erat autem⁹ fetidum, et in nulla re alia proficiebat, nisi forte in lucerna. Et deceptus frater misit in escam senis de illo, sperans esse mel. Quum autem gustasset senes, nihil locutus est sed tacens quomedit. Item secunda uice, cum eum compelleret, comedit. Tertia uero

IV, 59: Infirmatus est quidam senum, et cum non posset sumere cibum multis diebus, rogabatur a discipulo suo ut fieret si aliquid et reficeret. Abiit autem et fecit de farinis lenticalae pulmentum. Erat autem ibi uasculum pendens in quo erat modicum mellis, et aliud in quo erat rafaneleon et fetebat, quod tantum ad lucernam proficeret. Fefellit autem frater et pro melle de rafaneleon misit in pulmentum senis. Et cum gustasset senex, nihil locutus est, sed tacitus manducavit. Compellebat autem eum aliud semel manducare. Et extorquens sibi manducauit, et dabat ei tertio. Ille

1. *El ms. Acad. Hist. Emil.* 60 = *E 60*: penas 2. possunt *E 80* 3. infirmus factus est *E 60* 4. ullam *E 60* 5. si iubes *E 60* 6. placentulam *E 60* 7. quasi *iHegible*: iussit *E 60* 8. alius uas similem *E 60* 9. et erat *E 60*.

uice, cum ei daret, dicit : non possum comedere, fili. Ille autem, tamquam uolens adortari eum, dixit : ecce, abba, bona sunt, et ego comedo ex ipsis. Et posquam gustauit et sensit rem quam fecerat, cecidit in faciem suam,¹⁰ dicens : ue mihi, abba, quoniam hoccidi te, et tu peccatum inposuisti¹¹ super me, quia locutus non es mihi.¹² Dicit ei senex : fili, non contristeris ; si uoluisset deus ut mel comederem, mel misisses.

[f. 128^{a-b}] X, 3 (29) : Quidam frater dixit seni :¹³ quid faciam, quia inquietant me cogitationes ? Cui senes : quando uult mater ablactare infantem, scillam mittit circa mamillam suam, et ueniens infans ex consuetudine ad esca,¹⁴ ex¹⁵ amaritudine[m] quam gustaberit fugit. Mitte ergo et tu yscillam. Cui frater : et que est illa scilla, quam¹⁶ debeo mittere ? Cui senes : memoriam mortis et tormentorum uenturi seculi.

[f. 135^{v-b}] XLI, 10 (158) : Dixit abba pemen : si peccaberit homo et negaberit, dicens, quia non peccabi ; ne arguas illum, nam incidis propositum eius. Si autem dixeris ei : ne tribuleris, frater, sed perseuera, si non peccasti, ne pecces, tunc confortas animam eius ad penitentiam.

10. suam *om.* E 60 11. posuisti E 60 12. mihi *om.* E 60 13. frater requisiiuit quendam ex patribus E 60 14. escam *rect.* E 60 15. et E 60 16. quem *mss.*

No és difícil d'observar en aquests pocs exemples com s'inicia, o s'ha iniciat ja, la diversificació lingüística de la Romània. És interessant també l'antiga documentació d'*escilla*, conservada en gairebé totes les llengües de l'occident europeu, així com la versió *oli de llinosa* del mot grec que Pelagi es limita a transcriure *rafanéleon*, és a dir, oli de rave (bosca) : *râfanos*, en grec.

autem noluit, dicens : uere non possum, fili. Discipulus autem hortabatur eum et dicebat : bonum est, abba, ecce, ego manduco tecum. Qui, cum gustasset et cognouisset quid fecerat, cecidit pronus in faciem, dicens : uae mihi, pater, quia occidi te, et tu peccatum hoc posuisti super me, quia non es locutus. Et dicit ei senex : non contristeris, fili ; si uoluisset Deus ut mel manducarem, mel habuisti mittere in pulmento.

V, 30 : Frater [quidam] dixit seni : quid facio, quia occidit me sordida cogitatio ? Dicit ei senex : sic est [et], mulier, quando uult segregare infantem suum, amarum aliquid superungit uberibus suis, et cum uenerit infans ex consuetudine sugere lacte, sentiens amaritudinem [re]fugit. Mitte ergo et tu in cogitatione tua amaritudinem. Dicit ei frater : quae est amaritudo, quam debeam mittere ? Dicit ei senex : cogitationem mortis et tormentorum, quae in saeculo futuro peccatoribus praeparantur.

X, 48 : Dixit abbas Pastor : si peccauerit homo et negauerit, dicens : non peccaui ; non increpes eum, quia frangis propositum animi eius. Si autem dixeris ei : non contristeris, frater, sed obserua de cetero, excitas animum eius ad paenitentiam.

COLUMBA M. BATLLE

Monestir de Montserrat.